

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
HUMAN RIGHTS ASSOCIATION

Tunalı Hilmi Caddesi No. 104/4, Kavaklıdere/ANKARA
Tel: +90 312 466 49 13-14
Tel/Faks: +90 312 425 95 42
www.ihd.org.tr
posta@ihd.org.tr

TÜRKİYE İNSAN HAKLAR VAKFI
HUMAN RIGHTS FOUNDATION OF TURKEY

Akbaş Mahallesi Sarıca Sokak No:7/1
Altındağ/Ankara
Tel: +90 (312) 310 66 36
Faks: +90 (312) 310 64 63
www.tihv.org.tr
E-posta: tihv@tihv.org.tr

9. Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı
Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin katkılarıyla
Düzenlenmiştir.

9. TÜRKİYE İNSAN HAKLARI HAREKETİ KONFERANSI

NİHAİ RAPOR VE SONUÇ BİLDİRGESİ

"HRANT'TAN SONRA TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI"

- Otoriter yönelimlerde, insan hakları ihlallerinde görülen tırmanma ve insan hakları duyarlılığındaki aşınmaya karşı üretilecek politikalar
- Düşünce ve ifade özgürlüğü
- Milliyetçilik ve ırkçılık
- Hınç ve linç pratikleri ve bunları besleyen hukuksal, ekonomik ve sosyal kaynaklar

23-25 KASIM 2007
İzmir/Pamucak

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI HAREKETİ KONFERANSI

1998 yılından beri düzenli olarak toplanmakta olan Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı'nın genel amacı, Türkiye insan hakları savunucularının, insan hakları kavramının ve hareketinin bazı sorunlarını tartışması ve bu tartışmanın temelinde de, geleceğe yönelik bazı belirlemeleri yapması için bir platform oluşturmaktır. Konferans, İnsan Hakları Derneği ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın düzenleyici olarak görev almasına karşın, özerk ve kalıcı bir yapı geliştirmiştir.

Türkiye insan hakları hareketi, bir yandan yakıcı ve acil olarak eyleme geçmeyi gerektiren bir gündemin baskısı altında bulunurken, bir yandan da insan haklarını kavramsal açıklığa ve düşünsel zenginliğe ulaştırma ihtiyacını hissediyor. Kavramsal açıklık, düşünsel sağlamlık, gündeme ve sorunlara müdahale edebilmenin bir koşulu olmaktan öte, ona teslim olmamanın bir güvencesidir.

Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı'nın yol gösterici ilkeleri şöyledir:

1. Konferansımız, insan haklarını, insan onurunu her insanda gerçekleştirmeyi amaçlayan eylem ilkeleri ve bu ilkelere dayanan normlar olarak tanımlamaktadır.
  - 1.1 İnsan haklarının bütünselliği, devredilemezliği ve insan türünün her üyesinin haklarda ve insan onuruna sahip olmada eşitliği, insan hakları hareketi için vazgeçilemez ilkelere dir.
  - 1.2 İnsan hakları aktivistlerinin faaliyetlerini

belirleyen en üstün ilkeler insan haklarıdır.

- 1.3 Devletlerin yasaları ve hükümetlerin uygulamaları, insan hakları ilke ve normlarına göre belirlenmeli ve değerlendirilmelidir.

2. Konferansımız, insan haklarının, yalnızca hukuksal ve siyasal düzenlemelerin değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da belirleyici olması gerektiği ilkesini vurgulamaktadır. İnsan hakları savunucuları, global düzeydeki ve devletlerdeki bütün gelişmeleri, insan haklarına etkileri bakımından değerlendirmek ve tutumlarını bu bakımdan belirlemekle yükümlüdür.

3. Konferansımız, uluslararası ve iç barışın sağlanmasını, toplumların demilitarizasyonunu ve yeryüzünün çevresel koşullarının etkin korunmasını, insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesinin temel önkoşulları olarak kabul etmektedir.

"Hrant'tan Sonra Türkiye'de İnsan Hakları"

2007, sonraki yıllarda birçok açıdan milat olarak değerlendirilebilecek önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olma özelliği göstermektedir. Yıl, Hrant Dink'in katledilmesi ile başlamış ve sonrasında Türkiye insan hakları gündemini meşgul eden önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bir yandan AB kriterlerine uyum amacıyla yapılmaya çalışılan görel ve kısmi iyileşmelere son verilirken diğer yandan otoriter yönelimlerde ve insan hakları ihlallerinde -başta düşünce ve ifade özgürlüğü, işkence yasağı olmak üzere- bir tırmanış yaşanmaktadır. Özellikle ayrımcılığın, ırkçı ve milliyetçi tutum ve davranışların, resmi ve sivil, geniş toplumsal kesimlerce refleks haline

getirilmesi, giderek bu reflekslerin yok edici şiddet ve saldırı eylemleri biçiminde tezahür etmesi kaygı verici bir boyuta ulaşmıştır. Bu gelişmelere karşın, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de insan hakları duyarlılığında ciddi bir aşınma görülmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı 23-25 Kasım 2007 tarihlerinde İzmir/Pamucak'ta bir araya gelen insan hakları savunucuları deneyim, bilgi ve değerlendirmelerini paylaşarak yol gösterici olabilecek çok değerli yaklaşımlar geliştirdiler.

Gerek katledilişinin yeni bir dönemin başladığına işaret etmesi bakımından, gerekse katıldığı önceki konferanslarda, düşünce ve önerileriyle insan hakları hareketine yaptığı çok değerli katkıların yanı sıra ürettiği unutulmaz sevgi ve dostlukların anısına 9. İnsan Hakları Hareketi Konferansı Sevgili Hrant Dink'e itaf edilmiştir.

Konferans, dört ana başlık altında gerçekleştirilmiştir:

1- Otoriter yönelimlerde, insan hakları ihlallerinde görülen tırmanma ve insan hakları duyarlılığında ki aşınmaya karşı üretilecek politikalar.

Kolaylaştırıcı: Mithat Sancar

Katılımcılar: Aysun Koç, Akif Kurtuluş, Faruk Ünsal, Feray Salman, Filiz Kerestecioğlu, Hüsnü Öndül, Mehmet Antmen, Ömer Türkeş, Öztürk Türkdoğan, Sema Kılıçer, Taner Kılıç, Yavuz Önen.

2- Düşünce ve ifade özgürlüğü.

Kolaylaştırıcı: Coşkun Üsterci

Katılımcılar: Ali Erol, Ayşe Yılmaz, Kerem Altıparmak, Metin Aksoy, Müge Sökmen, Nilgün Toker, Rahmi Yıldırım, Rober Koptaş, Şanar Yurdatapan, Turgut Tahranlı.

3- Milliyetçilik ve ırkçılık:

Kolaylaştırıcı: Tanıl Bora

Katılımcılar: Ayten Alkan, Erdoğan Aydın, S. Erdem Türközü, Fethiye Çetin, Hayko Bağdat, Melek Göregenli, Meltem Ahıska, Muhsin Bilal, Orhan Miroğlu, Suavi Aydın, Veysi Altay.

4- Hınc ve linç pratikleri ve bunları besleyen hukuksal, ekonomik ve sosyal kaynaklar.

Kolaylaştırıcı: Cem Kaptanoğlu

Katılımcılar: Ali Dinsever, Evrim Alataş, Günseli Kaya, Güven Bakırezer, Murat Paker, Sema İlhan, Sezgin Tanrıkulu, Yusuf Türkmen.

1. OTORİTER YÖNELİMLERDE, İNSAN HAKLARI İHLALLERİNDE GÖRÜLEN TIRMANMA ve İNSAN HAKLARI DUYARLILIĞINDAKİ AŞINMAYA KARŞI ÜRETİLECEK POLİTİKALAR

Konferans'ın hazırlık döneminde; Hrant Dink'in katledilmesinin, otoriter yönelimlere bir davet ve insan hakları ihlallerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmesi fikri yönlendirici olmuştur. Bu cinayeti izleyen zamanda, milliyetçi söylemlerin ırkçı taarruza dönüşmesi ve linç pratiklerinin yoğunlaşması, Hrant'ın "güvercin tedirginliği" dediği havanın yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Otoriter yönelimlerin ve insan hakları ihlallerinin, Türkiye'nin siyasi tarihinde derin kökleri bulunduğu ve dünyadaki gelişmelerle doğrudan etkileşim içinde olduğu kuşkusuzdur. Ancak her dönemin kendine has özellikleri olduğu da bir gerçektir. Ülkemizde, belli olayların belli dönemlerde otoriter zihniyetin ve ihlal pratiklerinin yeni görünüm kazanmasına yol açtığına dair çok sayıda örnek vardır.

Hrant Dink cinayetiyle simgelenebilecek yeni dönemin sıcak kaynakları, 2005 yılında bulunabilir. İnsan hakları örgütlerinin raporları, 1999'da başlayıp 2004'te sona eren "çatışmasızlık dönemi"nde insan hakları ihlallerinde hissedilir bir azalma, 2005'ten itibaren ise ciddi bir artış yaşandığını göstermektedir.

Bu yeni dönemin karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir:

- AB'den "müzakere tarihi" alındıktan sonra, uyum süreci politikalarında duraklama yaşanması, daha önceki reform yasalarıyla ulaşılan standartlardan geri dönüş anlamına gelen birçok yeni hukuki düzenlemeler yapılması.
- 2004'te yeniden başlayan çatışmaların yarattığı şiddet ortamının, insan hakları ihlallerine elverişli bir zemin yaratması ve anti-demokratik politikalar için bir bahane olarak kullanılması.
- Ordunun, siyasal yaşama milliyetçiliği körükleyen, otoriter eğilimlere taban yaratmaya yönelik müdahalelerde bulunması, bu müdahalelerle ivme kazanan kitlesel gösterilerin, otoriter yönelimleri ve linç eğilimlerini en geniş anlamda beslemesi.
- Geçmişle yüzleşme adına atılacak adımların, devletin resmi veya yarı-resmi kurumlarının geleneksel inkarcılık yaklaşımıyla engellenmesi.
- Bu tehlikeli iklimde, özellikle azınlıkların din, inanç ve etnik/ulusal kimliklerini ifade özgürlüğü ihlalleri ile farklı kimliklere tahammülsüzlüğün artması.
- İnsan hakları savunucuları ve örgütlerine, gazetecilere, sanat ve edebiyatçılara ve bilim insanlarına yönelik davalar ile resmi ve sivil tehditlerin yoğunluk kazanması.
- ABD'nin 11 Eylül 2001'de yürürlüğe koyduğu ve insan haklarını "güvenlik" gereklerine feda etmeyi öngören "terörle mücadele konsepti"nin yarattığı "global olağanüstü hal" zihniyetinin, Türkiye'de

insan hakları ihlalleri başta olmak üzere, benzeri anti-demokratik uygulamalara yeni "gerekçeler" yaratması.

- Benzer "yeni" gerekçelerin, muhtemel bir "sınır ötesi operasyon"dan besleniyor olması.
- Sosyal devlet yaklaşımının, neo-liberal politikalarla terkedilmesi.
- Güvenlik ve insan hakları ikilemiyle yaratılan bu ortamda, insan haklarının temel ilkesi sayılan evrensellik ve eşitlik algısı açık bir şekilde ihmal edilmekte; ırkçılık ve yabancı düşmanlığı körüklenerek sığınmacı ve göçmenlerin haklarının ihlali.

Yeni dönemin bu kendine has özellikleri karşısında insan hakları hareketinin son döneminin gözden geçirilmesine, artan ihlallere karşı durabilmenin ve insan haklarının geliştirilmesinin olanaklarını yaratacak yeni açılımlar oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Mevcut olan duruma ve yapılması gerekenlere bakıldığında özetle şu tespitleri yapmak mümkündür:

- AKP hükümeti uzun iktidarı sırasında kamuya ait varlık ve kaynakları özelleştirirken, sivil toplum alanında da adeta "kamulaştırmacı" bir politika uygulamış, kendi politikalarını destekleyici nitelikte bir sivil toplum yapılanması yaratmaya çalışmıştır.
- Siyasal ve askeri iktidarın insan hakları örgütlerine bakışındaki sorunlar devam etmektedir. Raporlardaki bilgi ve verilere yeterli ciddiyetle yaklaşılmamakta, ilişki şekilsel olmaktan çıkarılıp işbirliğine dönüşmemektedir.
- Bu durum özellikle Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu, İl-İlçe İnsan Hakları Kurulları ve Cezaevi İzleme Kurulları'ndaki mevcudiyeti gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır. Bunun yerine Paris ilkelerine göre bağımsız, gerçek

anlamda çoğulcu yapının temsil edildiği, katılımcı bir yapılanmanın hayata geçirilmesi gerekmektedir.

-İnsan hakları örgütlerinin birbiriyle ve alandaki diğer kurumlarla katılımcılık, demokratiklik ve eşitlik değerleri temelinde; dayanışma, paylaşma, etkileşim ve ortak çalışma alanları yaratması, somut projeler geliştirerek birlikte hayata geçirmesi gereklidir. Özellikle kampanyalar, farklılıklarla bir arada olmayı mümkün kılan, yukarıdaki amacı sağlamak için elverişli modellerdir ve etkin kampanya konusu çalışmaların sonuç alınabilirliği yüksektir.

- Örgütlerin üyeleri olan ilişkilerini karşılıklı etkileşime, demokratik katılıma dönüştürmesi, üyelerini bir alana dahil edecek etkin ve dönüştürücü projeler ve eylemlere öncelik verilmelidir.

- İnsan hakları örgütlerinin insan hakları ihlallerini izleme ve raporlama kapasitelerinin geliştirilmesi ve etkili kullanımı sağlanmalıdır.

- İnsan hakları örgütleri, insan haklarını bilgiye dayalı olarak kavramaları için üyelerine yönelik eğitim programları hazırlamalı ve insan hakları eğitimini kurumsal bir yapıya kavuşturmalıdır.

2- DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Düşünce ve ifade özgürlüğü ifadesiyle kastedilen insanın her türlü zorlama/baskıdan muaf bir şekilde kendi kanaatini oluşturma ve bu kanaate göre eyleme/konuşma gücüne sahip olmasıdır. Bu nedenle, düşünce ve ifade özgürlüğü kişinin özerklik alanının vazgeçilmez bir unsurudur. Düşünce ve ifade özgürlüğünün yaşama hakkı ile birlikte temel haklar statüsüne sahip olmasının nedeni bu özerklik niteliğidir.

Demokratik bir toplumda ifade özgürlüğü toplumsal varoluşun temelidir. Çünkü ifade

özgürlüğü kişinin kanaatini diğerlerine bildirme, düşüncesini dışa vurma, kendisi dışındakilerle iletişime girebilme potansiyelinin gerçekleştirilmesidir. İnsanın her türlü iletişimsel edimi ifade özgürlüğünün kapsamı içerisindedir.

Düşünce özgürlüğü, susma hakkı da dahil, sınırsız ve mutlaktır

Düşünce özgürlüğü ve düşüncenin dışsallaşması olarak ifade özgürlüğü arasındaki ayrım tam da bu içsel edim ve dışsal edim arasındaki farktan kaynaklanır. Düşünce özgürlüğü kişinin kendi iç potansiyeli olarak görüldüğünden ve kişi özerkliğine işaret ettiğinden hiçbir şekilde sınırlanamaz. Kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz (Bkz. Anayasanın 25. Maddesi İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 18. Madde).

İfade özgürlüğü hem bir bireysel hak, hem de kolektif bir haktır

İfade özgürlüğü, insanın düşünme gücünün gerçekleştirilmesidir. Aynı zamanda bireysel olduğu kadar kolektif bir haktır. İfade özgürlüğünün önündeki her türlü engel, doğrudan kişinin özerk varoluşunun göstergesi olarak düşünce özgürlüğünü yok eder ya da düşüncenin belirlenmesi tehdidini taşır. Bu nedenle düşünce özgürlüğünün sınırlandırılmayacağını bildiren bir yasanın varlığı, aynı hukuk içerisinde ifade özgürlüğünün önüne konulan sınırların mahiyetine bağlı olarak, düşünce özgürlüğüne garanti sağlayamayabilir. Başka bir deyişle, ifade özgürlüğüne yönelik uluslararası insan hakları standartlarının öngördüğü meşru sınırlamanın ötesine geçen her türlü kısıtlama, aynı zamanda düşünce özgürlüğünün ortadan kalkması anlamına gelecektir.

İfade özgürlüğü başkalarının özerklik alanına müdahale edemez

İfade etme, iletişim, muhatapların varlığını ön gerektirir. Dolayısıyla, bu muhataplık ifade etme özgürlüğünün sınırlarını belirler. İfade özgürlüğü, yani kişinin kendisini gerçekleştirme özgürlüğü, diğerinin kendisini gerçekleştirme özgürlüğünü ortadan kaldırarak şekilde tanımlanamaz. Özellikle taraflar arasında denklik ilişkisinin bulunmadığı durumlarda bu sınır daha net bir şekilde çizilmelidir.

İfade özgürlüğünün bireysel haklar bakımından, yani diğerinin kişiliğine ve öz-saygısına dayanan haklar bakımından taşıması gereken sınırı ile kamusal alan bakımından, kamusal faydaya dayanan sınırı arasındaki ayrım netleştirilmelidir. Bu bakımdan diğerinin varlığına yönelik açık ve yakın bir tehlikeyi içeren bir ifade, şiddet kavramı içinde tanımlanmalı ve ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında dikkate alınmalıdır.

Kamu gücünü kullananlara yönelik eleştiri, ifade özgürlüğünün en geniş güvencesi altındadır

Bu noktada, hem kişiliğe ve öz-saygıya saldırının içeriği hem de bu öznel değer alanının kapsamı netleştirilmelidir. Kişiliğe ve öz-saygıya saldırı ile bir kanaate yönelik itiraz, yani hakaret ile eleştiri arasındaki ayrım, ifadenin konusu bakımından yapılan bir ayrımdır ve kişinin eleştiri hakkının korunması bakımından zorunludur. Bir fikre yönelik itiraz, kişinin benlik algısı içerisinde değerlendirilemez. Aynı şekilde kişi olma vasfı taşıyamayacak her türlü kurum ve yapıya yönelik ifadeler de öz-saygıya yönelik bir saldırı olarak tanımlanamazlar. Örneğin, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin manevi şahsiyetinden bahsetmek, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni kişi kavramı altında tanımlamaktır ki, bu gerçek kişi ile tüzel kişi ayrımının ortadan kaldırılmasıdır. Demokrasi-lerde, kamusal karar alıcılar, kamu gücünü

kullananlar ve siyasetçilerin konumları bakımından eleştiriye daha açık olmaları gerektiğinden, onlara yönelik eleştiriler daha geniş bir ifade özgürlüğünden yararlanmalıdır.

Susma hakkı, düşünme özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır

Düşünce ve ifade özgürlüğü arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması, ifade özgürlüğüne yönelik her türlü kısıtlamanın düşünmeyi de engelleme niteliği taşıyacağını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak, aynı şekilde bu iki özgürlük arasındaki ayrımın belirlenmesi de, özellikle ifade etmeme hakkı olarak tanımlanabilecek olan susma hakkı bakımından önemlidir.

Hukuk, düşünme ve ifade özgürlüğünü engellememeli, güvence altına almalıdır

Hukukun toplumun ortak bağı olarak kurulmadığı, dolayısıyla hukukun devlet tarafından toplumsal düzeni tesis etme aracı olarak yapılandırıldığı Türkiye Cumhuriyeti hukuk yapısı, düşünce ve ifade özgürlüğü zemininde ele alındığında görülecektir ki bu hukukun kendisi düşünme ve ifade özgürlüğü önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu nitelik, yasalarda, uygulamalarda ve yargının içyapısında açıkça görülebilir.

Anayasa ve uluslararası antlaşmalar, düşünce ve ifade özgürlüğünü güvence altına almıştır. Türk Ceza Kanununun 1. Maddesi ceza mevzuatının önceliğini kişi hak ve özgürlüklerini korumaya verir. Ancak, Türk Ceza Kanunu'nun bu amir hükmüne karşın mevzuatın düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlama niteliği yalnızca Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesine indirgenemeyecek bir yaygınlık taşımaktadır. Bu mevzuatın ifade özgürlüğüne getirdiği sınırlamalar, yurttaşlık hak ve yükümlülüklerinin belirlendiği bölümden ceza kanununa kadar yayılan bir genişlik taşımaktadır. Suç türleri ve ceza türlerinin tanımları

çerçevesinde görülebilecek bu sınırlamaları kabaca şu başlıklar altında sıralanabilir:

a. Kutsal değerlerin dokunulmazlığından kaynaklanan sınırlamalar: Kutsal değerler gibi tümüyle öznel bir değer algısının mevzuatta ifade özgürlüğünün sınırı olarak konulması, objektif ölçüte dayalı bir yargılama imkânını ortadan kaldıracığından yargıda keyfilik sonucunu doğurmaktadır.

b. Şiddet içeren eylemlerin engellenme ve cezalandırılması kapsamında ifade özgürlüğüne Türk Ceza Kanunu'nda konulan sınırlar yukarıda anlatılan meşru sınırların ötesine geçmekte, özellikle Terörle Mücadele Kanunu kapsamına sokulan fiillerde şiddet kavramının muğlaklaştırılmasıyla devletin/siyasi iktidarın karar ve eylemlerine yönelik her türlü eleştiri/itiraz şiddet içerikli olarak değerlendirilmektedir.

c. Kolektif haklara yönelik sınırlamaların çoğu, aynı zamanda düşünme ve ifade özgürlüğünü de engellemektedir.

d. İktidar mekanizmalarının var olduğu her türlü yapılanma içersinde disiplin yönetmelikleri aracılığıyla ifade özgürlüğü engellenmektedir. Bu durum örneğin akademik özgürlüğü ortadan kaldıran düzenlemelerde açıkça görülmektedir.

Uygulamada zihniyetten kaynaklanan keyfi olarak nitelendirilebilecek sınırlamalara gidilmektedir. Bu keyfilik, yasanın içerdiği muğlaklıktan kaynaklandığı gibi, uygulayıcının keyfiliğini engelleyecek mekanizmaların bulunmamasından, daha doğrusu uygulayıcının sorgulanmadığı bir kurumsal zihniyet yapısından da kaynaklanmaktadır.

Yargı bağımsızlığı konusunda Türkiye Cumhuriyeti hukuk sisteminin taşıdığı açmaza yargının kurumsal işleyişi, zihniyeti ve içyapısı da eklendiğinde yargılamanın bizzat kendisi düşünce ve ifade özgürlüğü karşısında bir engel teşkil etmektedir. Yargıcın, adalet ilkesi uyarınca değil de, hakim zihniyete ve hatta bireysel ilgi ve yönelimlere dayalı olarak karar vermesi sıkça

karşılaşılan bir durumdur. Bunun ortadan kaldırılmasının tek yolu, hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesidir.

Medya otoriter ve ayrımcı zihniyetin üreticisi olmamalıdır

Türkiye'de düşünce ve ifade özgürlüğünü engelleme mekanizmaları yalnızca hukukla açıklanamayacak sistemik bir niteliğe sahiptir. Esas olarak otoriter ve ayrımcı bir zihniyetin dikey yapılardan yatay yapılara kadar içkinleştirilmesi olarak tanımlanabilecek olan bu sistemik niteliği açığa vuran organlardan başlıcası medyadır.

Medya, bu otoriter ve ayrımcı zihniyetin hem yeniden üretilmesi hem de yaygınlaştırılmasının aracı görünümündedir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi bakımından temel bir hak olarak tanımlanması gereken tarafsız haber alma hakkı sadece yasalarla değil bizzat medyanın yapısıyla da engellenmektedir. Gazetecilerin güvenceden yoksun olması da bu doğru ve tarafsız haber almayı engelleyen önemli bir etkidir.

Basın ve yayın organlarına uygulanan ve çoğu zaman baskı niteliği taşıyan sansür, düşünce özgürlüğünü engellemekte ve ifade özgürlüğünü ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanı sıra ülkede büyük medyanın yarattığı sansür etkisi yasalara dayalı sansürden daha güçlü ve etkili olmakta ve hatta kimi zaman medyanın kendisi şiddet ortamı yaratmaktadır.

İfade özgürlüğünün en önemli tezahürlerinden biri olan yayın özgürlüğü önündeki engeller yalnızca yasalardan kaynaklanmamakta, toplumsal zihniyete referansla çoğu zaman öznel değerlendirmelere dayalı sansür uygulamaları daha önemli bir engel olarak görülmektedir. Örneğin, müstehcenlik ve genel ahlak kavramlarının yorumunda bu keyfilik açıkça

görülebilir. Bunların yanı sıra kapitalizmin piyasa mekanizmalarının yarattığı tekelleşme de yayın hakkının önünde sansür etkisi yaratmakta, haber alma hakkını sınırlamaktadır.

Düşünme ve ifade özgürlüğü önündeki en büyük engel otoriter, ayrımcı ve ırkçı zihniyettir

Düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki tüm bu engellerin aşılması, bir yandan hukukun yapısında bir dönüşüm/değişim gerektirir, öte yandan da toplumsal zihniyeti demokratik bir toplumsallık lehine dönüştürecek mücadele pratiklerini de zorunlu kılar.

Hukuk, demokratik bir yeniden yapılanmaya muhtaçtır. Bu yapılanma, hakları güçlendirme yükümlülüğünü içeren bir hakların korunması ilkesini esas almalıdır. Bu bakış açısında, otoritenin özgürlükler karşısında konumunun belirlenmesinin iki yönü söz konusudur. Hukuk, bir yandan otoriteyi özgürlükleri engellemeyecek bir sınırdan tanımlamak ve özgürlüğü engellemeye yükümlülüğünü yasalastırmak; diğer yandan da özgürlükleri güçlendirme yükümlülüğünü tanımak ve tanımlamak durumundadır. Bu bağlamda hem negatif yükümlülük hem de pozitif yükümlülük bakımından demokratik bir toplumsallık zihniyeti içinde yeniden içeriklendirilmesi gereken kavram, “kamu yararı” kavramıdır.

“Kamu yararı”, demokratik bir toplumsallık bilinci içinde tanımlanmalıdır

Otoriter ve ayrımcı bir zihniyet içinde öznel bir değerlendirme alanı yaratan bu kavramın demokratik bir içeriğe kavuşması, hem zihniyet değişikliği yaratma etkisi bakımından hem de baskıcı yapıların ortadan kaldırılması bakımından önemlidir. Demokratik bir zihniyet içinde kamu yararı, yurttaşların hak ve özgürlüklerini güçlendirme ilkesi zemininde tanımlanmalıdır.

Ayrıca ırk, renk, dil, din, cinsiyet ve cinsel yönelim, milliyet ya da ulusal veya etnik kökene dayalı olarak bir kişi ya da gruba yönelik ayrımcı ve ırkçı davranış ve ifadelerin kamusal ortaklığa zarar verdiğinin kabulüne dayalı bir yarar tanımı yapılmalıdır. Bu sayede, düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki en önemli sistemik engelle, yani ayrımcı, otoriter, ırkçı ve militarist zihniyetle mücadelenin hukuksal zeminleri tesis edilebilecektir. Özellikle bu hükümler, Türkiye'deki mevcut uygulamaların aksine baskın gruptan farklı olanların yararına kullanılmalı, çoğunluğun azınlığa tahakkümüne dönüştürülmemelidir.

Ayrımcılık hukuku, ifade özgürlüğünün genişlemesi için şarttır

Bunun için, hukukun demokratik bir yeniden yapılandırılmasında, bir ayrımcılık hukukunun tesisinin önemli bir adım olacağı görülmektedir. Kişi hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesinin önündeki her türlü engelin suç sayılmasında, ayrımcılık hukukunun uluslararası standartları esas alınmalıdır. Bu bakımdan özellikle nefret suçları, bir kişi ya da grubun taşıdığı kimlik, değer, politik görüş ya da cinsel yönelimleri nedeniyle uğradığı saldırı ve şiddet, insanlık onuruna yönelik suç fiilleri kapsamına alınmalıdır.

Kişi ya da grupların kimlikleri, inançları, politik görüşleri ya da değerleri ya da cinsel yönelimleri nedeniyle baskı altına alınmasının insan hak ve özgürlükleri bakımından yarattığı en önemli sonuç, hem bu kişi ya da gruplara yönelik şiddeti meşrulaştırması hem de toplumun belli kesimleri için özgürlükten vazgeçme anlamına da gelebilecek bir şekilde oto-sansür ya da oto-kontrolün derinleşmesidir. Bu, korkunun içselleşmesi demektir ki, kişinin özerklik algısını ortadan kaldırır.

Kendini ifade etmekten korkmaya yol açan engellere karşı mücadele ve dayanışma ağları yaratılmalıdır

Korkunun içselleştirilmesini engelleyebilecek en önemli mekanizma sivil dayanışma ağlarının yaratılmasıdır. Bu türden bir dayanışma pratiği sadece direnme zemini değil aynı zamanda özgürlüklerin yok edilmesi yönündeki engellerin aşılması zeminin de sağlayacaktır. Bu zeminde, sivil itaatsizlik eylemlerinin de hem hukukun yapısını açığa çıkarma hem de bu yapıda değişikliğe yol açma bakımından önemli olduğu belirtilmelidir.

Akademik özgürlük mutlak, sınırlandırılmaz
Düşüncenin önündeki engeller, kişinin kendisini gerçekleştirme gücünü ortadan kaldırdığı gibi giderek düşüncenin de çoraklaşmasına yol açmaktadır. Bunun en önemli tezahürü akademik faaliyetlerde görülebilir. Bu nedenle akademik özgürlük, yani akademideki düşünme ve ifade özgürlüğü akademinin tüm organları için hiçbir şekilde sınırlandırılmaz.

Düşünce ve ifade özgürlüğünün engellenmesi politik alanı daralmaktadır

Son günlerde düşünce ve ifade özgürlüğünün engellenmesi yoluyla politik alanın daraltılmasının yıkıcı ve yıkıcı sonuçlarını da yaşamaktayız. Bunun en son örneği Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılma davasıdır. Bu dava ile hukuk yoluyla toplumun bir kesiminin kendisini gerçekleştirme ve ifade etme hakkının elinden alınması söz konusudur.

Bu nedenle Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılmasına karşı duracak mücadele ve dayanışma ağlarının yaratılması, bir hak ve özgürlükler rejimi savunusu ve demokrasinin tesisi bakımından acil bir gerekliliktir.

3. MİLLİYETÇİLİK ve İRKÇILIK

Milliyetçi ideolojinin, her sözü boğan, akıl ve duygu tutulmasına yol açan, şiddeti olağanlaştıran faşizan bir atmosfer oluşturmuş olduğu, uzun uzun tasvir etmeyi gerektirmeyecek kadar açıktır. Globalleşme sürecinde, Soğuk Savaş döneminin göreceli "istikrar"ının ittifaklarının yerini alan emperyalist nüfuz politikaları ve ulus-devlet rejiminin karşı karşıya bulunduğu köklü dönüşümler, devlet elitinin yoğun bir tehdit algılamasına ve beka kaygısıyla milliyetçiliği körüklemesine yol açtı. Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreci, ulus-devletin tekçi ve militarist ideolojisini sarsan etkileriyle, bu provokasyonun yakıtı oldu. Irak işgali, gerek bu işgal politikasını destekleyen Avrupa Birliği'nin moral standartlarının sorgulanması, gerekse tüm bölgede yol açtığı tahripkar sonuçlarla, milliyetçiliği provoke eden sürece katkıda bulundu. Bu arada, Türkiye'de sadece resmi ideolojinin değil hemen bütün siyasal akımların en ağır tabusu olan ve on sene öncesine dek "gömülmüş" sayılan Ermeni meselesi, gündemin ortasına oturdu. Bu ortamda, erken cumhuriyet döneminin anti-semitik söyleminin canlanması da eksik kalmadı.

Milliyetçiliğin hegemonik bir görünüş arzeden yaygınlaşması, devletin teşvikiyle ve manipülatif kampanyalarıyla doğrudan ilişkili olmakla beraber, sivil boyutu da göz ardı edilemez. Milliyetçilik ve ırkçılık, devletin "gayrimizami harp" aygıtıyla da bağıntılı olarak, yaygın bir faşizan milliyetçi yapılar zemininde yeşermektedir. Örgütlü grupların yanında, yüzlerce, lümpen bir faşizan milliyetçi saldırgan potansiyel söz konusudur.

Öte yandan, milliyetçilik, bu hegemonik basıncın ve görünüşün ardında, derin bir krizi

yansıtmaktadır. Globalleşme sürecinde bireyler olarak okşanarak tüketim vd. arzuları kışkırtılan fakat atomize edilerek yalnızlaşan, tutamaksızlaşan insanlar, özellikle orta sınıflar, bu güvensizliklerini, zayıflıklarını milliyetçiliğin hem mağduriyet algısına hem güç fantezilerine bağlanarak telafi etmeye çalışmaktadırlar. Politikanın alanının sadece otoriteryanizm tarafından değil, neoliberal piyasa rejiminin bypass stratejilerince de daraltıldığı koşullarda, milliyetçilik, temsil edilemeyen toplumsal-ekonomik taleplerin ikamesine ve bir tür toplam acz halinin reaksiyoner ifadesine dönüşebilmektedir.

Milliyetçi kampanyaların aktif katılımcısı olan orta sınıfların çeperinde, dışlanan alt sınıflar arasında, o kadar görünür ve teşhirci olmayan, ancak Santoro, Hrant Dink, Malatya cinayetlerinde ve linç saldırılarında acı bir şekilde gördüğümüz gibi sembolik olmaktan çıkarak kırıncılaşabilecek bir saldırganlık potansiyeli alttan alta kaynamaktadır.

Milliyetçiliğin, yine başta Ermeni kırımı olmak üzere, bu ülkenin yakın tarihinin kendileriyle hesaplaşmamış ağır kolektif travmalarının yükü altında bastırılan suçluluk duyguları, inkarın hıncıyla şiddeti meşrulaştırmaya yol açmaktadır.

İrkçılığın varlığının inkar edilmesi kadar, ırkçı uçları abartıp ayırıştırarak milliyetçiliği masumlaştırma eğilimi de, milliyetçiliğin sorunsallaştırılmasının önünde engeldir. Milliyetçiliğin bir sorun (ve bir ideoloji) değil de bir değer olduğu yargısının hegemonikleşmesi, ciddi bir toplumsal ve insani yabancılaşma olarak önümüzde duruyor. TCK'nun 301. maddesi başta olmak üzere ilgili mevzuat ve "Türklüğe hakaret" yaftası, milliyetçi ve ırkçı saldırganlığı meşrulaştıran, ırkçı zihniyet kalıplarını pekiştiren

sonuçlar doğurmuştur. Oysa, bizzat ırkçı, ayrımcı ve cinsiyetçi beyanların ve nefret söyleminin insanlık suçu olarak takibini temin edecek düzenlemeler yapılmalı ve bunlar yaşama geçirilmelidir.

Kürt sorununun "çözüm"ünde şiddetin kullanımı, Türk milliyetçiliğinin hegemonyasını güçlendiren negatif bir işlev görmektedir. Etnik çatışma tehdidinin karşımızda olduğu bir ortamda, Kürt siyasal hareketinin şiddeti koşulsuz olarak reddetmesi gereği üzerinde durulmuştur.

Şunu da vurgulamak gerekir ki, Türk milliyetçiliğinin yükselmesinden Kürt milliyetçiliğini sorumlu tutan kolaycı açıklamalar, milliyetçiliğin meşrulaştırılmasına yaramaktadır.

Kimlik etrafındaki hak taleplerinin, baskın kimliği paylaşma talebine dönüşmesi, böylece başka kimliklere veya etno-kültürel kimliklere sığmayan varoluşlara tahakküm etme istidadı kazanması, kaçınılması gereken bir eğilimdir. Milliyetçiliği aşmak, kimlikler arasında eşdeğer yatay ilişkinin tesisine mümkündür. Anadiller üzerindeki baskı ve engellemelerin kalkması, bu eşdeğer yatay ilişkinin serpilmesine ve zenginleşmesine katkıda bulunacaktır. Bunun ayrıca, kimlikleri mutlaklaştırmayan, kimliğin güçlendirici bir dayanak, bir yuva olması yanında kısıtlayıcı, daraltıcı bir bağ, bir mahkumiyet de olabileceğini gözetken bir bakışla bütünlenmesi gerekir. Milliyetçilik dışında bir politik topluluğun imkanını tasarlamaksızın, bunun hayalini kurmaksızın, milliyetçiliğin kimlik kafesinden çıkmak mümkün olmayacaktır. Herhangi bir etno-kültürel kimliği homojen, yekpare bir özne olarak tasarlamak, milliyetçi zihniyeti yeniden üretir. Türk, Kürt ve başka toplulukların çoğul toplumsal gerçekliklerini bu dikkatle değerlendirmek gerekir.

Bu bağlamda, Kürt kimliğini homojen-yekpare bir çerçevede mutlaklaştıran eğilimlerin de onları bu kimlik kafesine sokma tehlikesini beraberinde getirdiğine değinilmiştir.

Yurtseverlik kavramı, etno-kültürel ve organizmacı bir cemaat tahayyülü yerine anayasal ilkelere, insan hakları ve vatandaşlık erdemlerine, beraber yaşama iradesine dayanan siyasal-hukuksal topluluk imgesiyle, milliyetçiliğin geriletmesinde bir açılım sunabilir mi? Yurtseverliğin bu tarihsel mirası, hümanist ve devrimci ruhunu korumakta mıdır, yoksa milliyetçilik tarafından gasp ve deforme edilerek bir kabuğa mı dönüşmüştür? Kendi başına yurtseverlik sloganına tav olmama kaydıyla, bu tartışma hayatiyetini korumaktadır.

Argümanlara, akla-fikre kulak verenlerin fazla olmadığı, sağduyunun tahrip olduğu koşullarda, milliyetçilikle polemik yürüterek, anti-milliyetçi, anti-ırkçı bir duruşla, milliyetçi ideolojinin nüfuz alanındaki insanları etkilemenin çok zor olacağı açıktır. "Anti"ler temelindeki bir tutumla, milliyetçiliğin tehdit algılarına dayalı, güvensiz, kuşkucu zihniyet dünyasının dışına çıkmak da zordur. Milliyetçiliği zayıflatmak, elbette gerektiğinde onu olumsuzlamaktan imtina etmeden ama esas olarak alternatif bir zihniyet dünyasının olumlu örneklerini yaratmaya bağlıdır. Milliyetçiliğin kan borcunu kafalara kakan diline karşı, yaşamdan yana olmanın, geleceğe bakmanın yapıcı dilidir bu. Hrant Dink'in, herkesi -ötekini de- anlamaya ve herkese -ötekine de- anlatmaya açık dilidir.

Hrant Dink, bu dille, bu tutumla, hem kendi suskunluğuna kapanmış Ermeni toplumunu Türkiye kamusal alanına katılmaya itebilmiş hem de Türkiye demokratik kamuoyunun o zamana kadar kaale almadığı Ermeni meselesini gündemine almaya zorlayabilmiş; üstelik,

devletlerin araçsallaştırıcı stratejilerinin (ve "diaspora"nın bir kesiminin) statik tutumlarına karşı, yeni bir gelecek kurma perspektifinin yapıcı enerjisini yaratabilmiştir. Milliyetçiliğin boğucu iklimine karşı duran direniş örnekleri ve başka bir insani-toplumsal ilişkinin iklimini yaratan deneyimler, umudumuzun dayanağı olmalıdır.

Milliyetçiliğin akıllar ve yüreklerdeki tortusunu temizlemek için, başta Ermeni kırımını olmak üzere, Türkiye tarihindeki hatırlanması men edilmiş bir dizi travmayı hafızaya çağırarak, böylece bunların yasının tutulabilmesinin önünü açan bir bellek çalışması hayati önemdedir.

Kayıplara uğramış, acılar yaşamış topluluklardan resmen özür dileyen veya kurbanları anıtlarla, adlarını kamusal mekanlara vererek rehabilite eden jestler, milliyetçiliğin zehrini dağıtıcı ve sağaltıcı adımlar olabilir. Bu adımlar, kitlesel insan hakları ihlallerinin gerçek sorumlularının yargılanması ve cezalandırılmasıyla bütünlenmelidir. Cezalandırma, toplu ve gizli suçluluk duygularından arınmaya da imkan tanıyabilecektir. Bu konuda iki acil somut hedef: 12 Eylül cuntasının üyelerinin yargılanması ve isimlerinin kamusal mekanlardan kaldırılması; ve Hrant Dink davasında, gerçek sorumlulara ulaşılmasının sağlanmasıdır. Bununla beraber, tarihimizin bütün siyasal cinayetleriyle ilgili dosyalar yeniden açılmalıdır.

Empati ve bellek çalışması bağlamında, hamaset dolu hakim anlatılara, klişelere, medyanın gerçeği tekelleştiren manipülatif formatına karşı, içtenlikli ve "insanca" bir duygulanımı teşvik eden sanat yapıtlarının teşvik edilmesi önemlidir. Hayat hikayelerinin, dramaların, özellikle sinemada, katı önyargı ve kayıtsızlık duvarlarını yıkabildiğini biliyoruz.

4. HİNÇ ve LİNÇ PRATİKLERİ ve BUNLARI BESLEYEN HUKUKSAL, EKONOMİK ve SOSYAL KAYNAKLAR

Ülkemizde son yıllarda, kışkırtılmış kalabalıkların “düşman” olarak tanımlanan kişi veya kişilere yönelik şiddet eylemleriyle sıklıkla karşılaşyoruz. Kalabalıklar tarafından uygulanan bu tür şiddet eylemlerinin tümünün, “linç” olarak tanımlanmasının bazı sakıncaları var. Linç kavramı, ilk kez ortaya çıktığı ülke olan ABD’de, o dönemin özgül cezalandırma uygulamalarıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle ülkemize özgü bazı kitlesel şiddet eylemlerini “linç” olarak tanımlarken dikkatli olunması gerekir. “Linç”in sözlük anlamının, “Suçlu olduğu düşünülen kişi veya kişilerin, yargılanmaksızın, adaleti yerine getirdiğine inanan bir kalabalık tarafından öldürülmesi” olduğu düşünüldüğünde, linç sözcüğünün kolaylıkla bir suçu, suçluyu ve kendi adaletlerini gerçekleştirmek için kendiliğinden bir araya gelmiş taşkın kalabalığı çağrıştırmaması kaçınılmazdır. Bu çağrışımlar, ülkemizde özellikle son yıllarda yaşanan ve devletin göz yumduğu, yönlendirdiği hatta kışkırttığı ve ırkçı, milliyetçi bazı siyasi grupların önderlik ettiği, kitlesel şiddet eylemlerini anlamamızı zorlaştırabilir. Söz konusu şiddet eylemlerine kalabalığın taşkın katılımı, yalnızca otoritenin onayı veya kışkırtmasıyla açıklanamaz ancak her bir olayda, devlet yetkililerinin olay öncesinde, sırasında ve sonrasındaki tutumları olması gerekenden çok farklıdır. Bu bağlamda burada “suçlu”ya karşı sivil ve kendiliğinden şiddet uygulama, çağrışımları yapan linç sözcüğü yerine “linç benzeri şiddet eylemi” tanımı kullanılmıştır.

Çalışma grubumuzda sunulan linç benzeri şiddet eylemi vakalarının, ortak bazı özellikleri, Türkiye’de son 3 yılda yaşanmış 30’un üzerindeki

vakayla ilgili bilinenleri destekler nitelikteydi. Katılımcıların sunduğu vakalarda, mağdurlar etnik kimlikleri nedeniyle saldırıya uğramışlardı. Güvenlik güçleri olay öncesi, sırası ve sonrasında görevlerini yerine getirmedikleri gibi, taraflı ve kışkırtıcı tutum almışlardı, saldırgan gruplardan gözaltına alınan olmamıştı, mağdurlara güvenlik güçlerince ruhsal ve fiziksel şiddet uygulanmıştı, mağdurların aile içi ilişkileri, çevre ilişkileri ve iş yaşamları bu olaylardan olumsuz etkilenmişti. Mağdurlar adil bir yargılanma sürecinden geçemediklerine inanıyorlardı. Hatta gözaltı ve yargılama süreci, mağdurların tekrar travmatize olmalarına, topluma olan güvenlerinin daha da derinden sarsılmasına neden olmuştu.

Ayrımcılık ve şiddetin öznel kökenleri

İnsan biyolojik ve psikolojik olarak iki kez doğar. Biyolojik doğumun ardından gelen psikolojik doğum, ilkinde göre daha zor ve sancılıdır. Başlangıçta, yalnızca insanlaşma potansiyeli olan insan yavrusunun insanlaşması/özne olması, bu psikolojik doğumla mümkün olur. Psikolojik doğum, ancak bir kültür içinde ve kültür aracılığıyla gerçekleşebilir. Kültüre giriş, yasa ve yasaklarla öznenin arzusunun sınırlanmasına, engellenmesine koşuttur. İnsan organizmasının ve ruhunun temel yöneliminin, gerilimi, hazzsızlık yaratan uyaranları en düşük düzeyde tutmak yani uyumun, bütünlüğün sürekliliğini sağlamak olduğu düşünülürse, bu mutlak doyum ve bütünlük halinin kültürle bağdaşamayacağı açıktır. İnsan yavrusu, ancak uzantısı olduğu anne veya yerine geçenden bölünüp ayrılarak, söz konusu mutlak uyum veya bütünlük yanılması dönemini geride bırakabilirse bir “ben” (ego)’e sahip olabilir, yani insanlaşabilir. Bütünden ayrılıp içi dışı olan “ben”, eksikliğini kabullense de narsistik bütünlük ve mutlak uyum hayalinden vazgeçmez.

Ben, eksik olduğu için tamamlanmak arzusuyla özdeşimler kurar. Ego kimliğinin kuruluşunda uyum ve bütünleşme amacıyla yapılan özdeşimler rol oynar. Ego her kimlik özdeşimine, eksikliğini giderecek bir nesne olarak büyük bir enerjiyle yatırım yapar. Narsistik benliğin (egonun) uyum ve bütünlüğünü veya kimlik ideallerini tehdit eden, bozan her şey, gücünü bu enerjiden alan saldırganlığa yol açar. “İnsani” saldırganlığı hayvanlara özgül olandan ayırmanın ise insan için engellenmenin simgesel bir boyut içermesi ve narsisizmini yaralayabilecek engellenmelerin sınırsız bir çeşitlilik göstermesidir. Ben (ego) kimliğini tehdit eden, uyumunu bozan her şey, özne için “öteki”dir. Bu kötü ötekine bütün olumsuzluklar (bozguncu, bölücü, kötü vb.) boca edilir, buna karşın doyum sağlayan, benlikle uyumlu olan her şey ise “iyi” olarak kategorize edilir. Ben’in kuruluşuyla ortaya çıkan “ben” ve “öteki”, “iyi” ve “kötü” ayrımları öznenin kurulmasında gerekli adımlardır. Ancak insanlaşma sürecinde bunu bir ikinci adımın izlemesi gerekir. Psikanalizde “ölümcül kavşak” denilen bu aşamada öznenin beklenenin, “kötü” olarak damgaladığı ötekinin aynı zamanda “iyi”, “iyi” olanın da “kötü” yanlarının olabileceğini içselleştirip, “tamamen iyi” ve “tamamen kötü”den, yani bölünmüş bir iç ve dış dünyadan kurtulmasıdır. Hrant Dink 30 Ocak 2004 tarihli *Agos* gazetesindeki yazısında “*Türk, Ermeni kimliğinin hem zehiri hem panzehiridir*” derken şuna vurgu yapmıştı: “Türk” hem “iyi” hem de “kötü” yanları olan, heterojen bir varlıktır. Yani “Türk”, “tamamen kötü” olamaz. Ermeni'nin zihnindeki 'Türk'ü tamamen kötü (zehir) olmaktan kurtaracak olan yine Ermeni'nin zihnindeki “iyi Türk”tür (panzehir). Hrant Dink aynı yazısında ötekinin zehrini almanın, yani panzehir olmanın ancak

empatiyle (eşduyumla) mümkün olacağını yazıyordu. Hrant'a göre Ermeni'nin travmasından, Türk'ün paranoyasından kurtuluşunun tek yolu, ötekinin yerine kendini koymaktan, eşduyum yapmaktan geçiyordu.

Grup şiddetinin psiko-sosyal ve psiko-politik dinamikleri

Öznenin dünyasındaki “ben” ve “öteki” ayrımı, geniş grup psikolojisinde “biz” ve “onlar” ayrımına denk düşer. Benliğin, zayıf, güvensiz, kırılabilir ve kuşkucu olduğu erken dönemlerinde yaptığı gibi, toplumlar da özellikle karmaşa ve kriz dönemlerinde kendi içlerinde ve dünyayla ilişkilerinde daha ilkel bir konuma gerileyebilir. Toplumsal gerileme, o toplumun tarihsel travmalarından kaynaklanan korkularını, güncel sorunlar bağlamında şiddetlendirir. Toplumsal düzenin yıkılacağı, ülkenin parçalanacağı, ulusal, dini, vb. sembolik değerlerin aşağılanacağı gibi kaygıları su yüzüne çıkarabilir. “Ölümcül kavşak”tan dönemeyip savrulmak, “ölümcül kimlik”leri üretir. Dünyayı ak ve kara olarak ikiye bölmek, kendinden olmayana “hain, şer cephesi” olarak damgalamak, kendine güvensizliğini çocuksu böbürlenmelerle örtmeye çalışmak “ölümcül kimlik”lerin özellikleridir. Devletin veya çeşitli siyasi yapıların böyle bir toplumu kolayca manipüle edebileceği açıktır. Bugün ülkemizde yaşanan linç benzeri şiddet eylemleri, söz konusu “toplumsal gerileme”yle yakından ilişkilidir. Toplumsal kriz dönemlerinde, toplumun, krizin nedeni olarak gördüğü veya ana akım medyanın da desteğiyle öyle gösterilen “öteki”leri kolaylıkla düşmanlaştırabildiği, bizden olan “tamamen iyiler”le bizden olmayan “tamamen kötüler” olarak toplumu keskin sınırlarla böldüğü ve “tamamen kötü” olarak tanımladığı kesimleri dışlayarak, değersizleştirerek ve “sözde insan” biçiminde kategorize ederek, onlara “hayal

edilmesi bile zor” acılar yaşatılabileceği tanık olunan bir gerçektir. Toplumda tehdit algısının şiddetlendiği kriz dönemlerinde, düzen arayışının ve statükonun korunması öncelik kazanır. Bu dönemlerde, olağan dönemlerden farklı olarak toplumun geniş kesimlerinin korku temelinde birlikte hareket etme olasılığı artar. Bu durum, toplumun, güvensiz, kuşkucu düşünce tarzını öne çıkarır ve dolayısıyla manipülasyonu kolaylaştırır. Düzen arayışının, düzenin içeriğinin önüne geçmesi nedeniyle, toplumsal kriz dönemlerinde devlet yapısı içindeki baskıcı unsurların etkinliği artar. Bu her yerde düşmanlar gören paranoid düşünce tarzının hangi aşamalara geldiğine, Milli Piyango İdaresi'ne bağlı “kazı kazan” oyun kartları üzerine basılan Türkiye haritası deseninin veya bir parktaki havuzun şeklinin bile bir “ulusal mesele” olarak tartışılması hatta dava konusu olması örnek olarak verilebilir.

Sosyo-politik ve sosyo-ekonomik zemin faktörleri

Türkiye'de egemen kimlik konumu olan Türk, müslüman, sünni, erkek ve heteroseksüel olmak dışında kalanlar, ötekileştirilerek potansiyel tehdit unsuru olarak görülüyorlar. Özellikle ötekiler, hak talep eder konumda olduklarında düşmanlaştırılarak etkisiz hale getirilmek isteniyor. Toplumdaki diğer kimliklerle keskin farklılıkları olan bir egemen kimlikle, toplumun farklı kesimlerinin özdeşim kurması olanaksızdır. Devletin, öteki kimlikleri görmezden gelme veya egemen kimlik kalıbına sokma çabaları, yaşadığımız toplumsal acıların başlıca nedenidir. Devletin tek tip kimlik anlayışının topluma yansması ise, farklı olanı ayırma, dışlama, düşmanlaştırma hatta şiddet kullanarak sindirme hakkını kendinde görme şeklindedir. Son yıllarda bazı kentlerin duvarlarında görülen “Dünya Türk Olsun” sloganı, bütün ötekiler ancak “biz” olursa,

veya “yok” olursa yatışabilecek bir kuşatılmışlık duygusunun toplumda yaygınlaştığının belirtilerinden biridir. Sınır ötesi operasyon taleplerinin tırmandığı dönemde, “teröre karşı” olduğu söylenen ancak toplumu terörize eden kitlesel eylemlerin, Kürtleri, solcuları, eşcinsel ve transseksüelleri hatta bir asır önce Afrika'dan göç etmiş vatandaşları bile hedef alması, bir gün sıranın farklı olan herkese gelebileceğinin göstergesidir.

Güçlü, etkin ve erkeksi olmak gibi unsurlar üzerine kurulu egemen kimlik, kadına yönelik ayrımcılık ve şiddetin en önemli nedenlerindedir. Hukuk sisteminin halen cinsiyetçi öğelerden arındırılmamış olması, yargı ve kolluk güçlerinin uygulamalarında kadına, egemen kimliğin ötekileştirici bakışıyla bakmaları, ülkemizi kadınlar için yaşanması zor bir ülke haline getirmektedir. Bu zeminde kadının toplumsal ve aile içindeki konumunda hızlı bir dönüşüm yaşanırken kadınlar, daha etkin, daha özgür bir kimlik özdeşimi kurdukları her durumda, şiddet veya linç uygulamalarıyla karşılaşabilmektedirler. Ayrıca cinsel kimlikleri, kadın ve erkek olarak mutlaklaştıran katı bir erkeksi bakışın, eşcinsel ve transseksüelleri, kendi kimliği için bir tehdit olarak görmesi ve ötekileştirip dışlaması beklenen bir durumdur.

Ülkemizde değişen koşullara göre farklılaşabilen “ulusal düşman konsepti”ni belirleyen ve bunu topluma kabul ettirmek için her türlü aracı kullanan devlet, linç benzeri şiddet eylemlerine söz konusu “konsept” çerçevesinde zemin hazırlamaktadır. Bu zeminin hazırlanmasında Cumhuriyet tarihi boyunca yetişen kuşakların genel olarak “öteki korkusu”ndan beslenen, milliyetçi, ayrımcı, şoven, militarist ve yer yer ırkçı bir “Milli Eğitim” ve askerlik sisteminden geçmiş

olmalarının önemi vardır. Ayrıca ekonomik neoliberalizasyon sürecinin yol açtığı yoksulluk da sınıfsal hoşnutsuzluk ve öfkeyi artırarak şiddete eğilimli bir ortamın yaratılmasında etkilidir.

12 Eylül darbesi öncesinde devletin pek çok siyasal cinayet, katliam yapmak üzere, örgütlü paramiliter faşist unsurları o dönemdeki düşman konseptine uygun biçimde yönlendirebildiği bilinmektedir. Devlet, söz konusu faşist unsurları ve onların parti örgütlerini, günümüzde önceden olduğu kadar kolay kullanamamaktadır. Askeri diktatörlük döneminde pervasızca devlet terörü uygulayan görevlilerin, değişen koşullara uygun yeni bir konsept geliştirmekte zorlanmaları gibi nedenlerle şiddet eylemlerine karışan hatta suçüstü yakalanan resmi görevli sayısında, Susurluk olayından başlayarak bir artış söz konusudur. "Devletin savunma refleksi", "vatan için kurşun sıkanlar", "kahramanlar", "iyi çocuklar" vb. tanımlama ve desteklerle bu görevliler, daha üst devlet görevlilerince korunmaya çalışılırsalar da bu kirli ilişkiler büyük ölçüde aydınlanmıştır. Hrant Dink cinayetiyle ortaya dökülen ilişkiler ise, geliştirilmekte olan yeni devlet terörü konseptiyle ilgili ipuçlarını içermektedir. Son yıllarda artan linç benzeri şiddet eylemleri de yeni konseptin bir parçası olarak görülebilir. Hrant Dink cinayetinden, yalnızca tetiği çeken ve emir verenler değil, cinayetten 1-1.5 yıl öncesinden başlayarak yaratılan sembolik linç atmosferi ve bunun içinde yer alan bürokrasi, yargı ve medya da sorumludur.

Küreselleşmenin ulus-devletler üzerindeki baskısı, bir dönem ivme kazanan AB ile bütünleşme çabaları, demokratikleşme yönündeki gelişmeler ve toplumun çeşitli kesimlerinden gelen hak arama taleplerinin artması, Kuzey Irak'ta Kürt özerk bölgesinin kurulması ve sosyal, ekonomik, askeri yönden gelişmesi, ılımlı da olsa Türkiye'de siyasal

İslam'ın güçlenmesi vb. etkenlerle Türkiye'de devlet-toplum ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi bir süredir gündemdedir. Bu ilişkinin tarihi, değişimin, devletin değişmemesi, toplumun yeniden düzenlenmesi şeklinde olması için her şeyin yapılacağını ve yapılmakta olduğunu gösteriyor. Özellikle 22 Temmuz seçimi sonrasında devletteki iktidar blokunun kompozisyonunda yaşanan değişim sürecinin, bu blokun en etkin unsuru olan bürokratik oligarşinin direnişiyle karşılaştığı ve bunun iktidar bloku içinde bir krize yol açarken, toplum içinde de bölünmüşlüğü arttırdığı söylenebilir. Diğer yandan devlet içindeki mücadelenin, toplumdaki bölünmüşlüğü derinleştirerek kullanması da beklenen bir durum.

Bu gelişmelerin tüm dünyada 70'li yıllarda başlayıp 90'lı yıllarda doruğa çıkan tikel kimlik farklılıklarına dayalı kimlik politikalarının egemen olduğu, buna karşın eşitlik ve evrensel özgürlük ideallerinin gözden düştüğü bir dönemde gerçekleştiği düşünüldüğünde, ülkemizdeki krizin kimlikler üzerinden derinleşmesi olağandır. Ülkemizde de etnik, dini, mezhepsel kimliklerin içlerine kapanıp katılaşmaları, Kürt-Türk, laik-antilaik gibi kimlik kamplaşma ve çatışmalarının şiddetlenmesi söz konusudur. Bu gerginlikler, demokratikleşme sürecini yavaşlatmalarının yanı sıra toplumu kolayca yönlendirilebilir hale getirmektedir. Özellikle linç benzeri şiddet eylemlerinin en belirgin teması, Türk-Kürt gerginliği ile ilişkilidir. Günümüzde savaş tehdidi ortamında daha da tırmandırılan bu gerilim karşılıklı düşmanlaşma ve yabancılaşma sürecini ne yazık ki derinleştirmektedir.

Öneriler ve talepler

1. Farklı kimlik konumlarını tanıyan, ancak mutlaklaştırmayan, kimlikler-arası geçişkenliklere ve esnemelere alan tanıyan, hatta bunu özendiren

ve farklılıkları daha üst, bu anlamda daha kapsayıcı kimlik konumları içerisinde yeniden kurgulayabilen yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Türkiye özelinde anayasal yurttaşlık (Türkiyelilik) temelinde haklar sisteminin yeniden tanımlanması ve bu yönde gerekli hukuki-kültürel dönüşüm sürecine girilmesi önemlidir.

2. Bu dönüşüme ek olarak kısa vadede linç benzeri olaylar karşısında önleme, engelleme, sorumluların cezalandırılması gibi konularda siyasi iktidarlar (hükümetler) birinci derecede sorumludur. Bu bağlamda: İdari görevliler ve kolluk güçleri, linççi kalabalıklar yerine linç mağdurlarını korumak ve linç girişimlerinde bulunanların suç işliyor olduklarını unutmamak zorundadır.

a- Bu insani ve hukuki görevlerini yapmayan devlet görevlilerinin soruşturulması ve gerektiğinde işten el çektilmesi aslen hükümetin sorumluluğundadır.

b- Linççi toplumsal ruh haline zemin hazırlayan geleneksel mekanizmaların en önde gelenlerinden olan milli eğitim ve askerlik sistemlerinin, öteki korkusundan arındırılarak insan haklarına saygı temelinde demokratikleştirilmesi, özerklik ve eleştirel düşünceyi besleyen bir tarzda yeniden düzenlenmesi gereklidir.

3- Resmi görevlilerin demeçlerinde ve tavırlarında ya da medyada/internette son yıllarda giderek daha fazla tanık olduğumuz ayrımcı, ırkçı, aşağılayıcı yayın ve söylemlerin bağımsız sivil toplum kuruluşları tarafından yakından takip ve teşhir edilmesi ve gereken hukuki girişimlerin yapılması yönünde çaba gösterilmesinin acil önemi vardır.

4- Kimliklerin cemaatleşip karşılıklı olarak yabancılaşmalarını engelleyecek önemli bir unsur da farklı kimliklerden kişilerin karşılıklı ilişki ve dayanışmalarıdır. Farklı kimliklerden bireylere, ötekilerin homojen ve düşman kimlikler

olmadıklarını gösteren bu girişimler, ötekinin anonim bir düşman olarak tanımlanmasının önünde duran önemli bir engeldir.

5- Ayrışma ve yabancılaşma sürecinin en önemli özelliği olan, tüm kötülüklerden ötekini sorumlu görme tutumu kimlikler arası gerginliği şiddetlendirir. Çok farklı sosyal, kültürel, sınıfsal nedenlerle ilişkili yoksunluk, yoksulluk ve acıların kimlik farklarımızı aşan sebeplerinin ortaya konulması bu gerginliğin azalmasına yardım eder. Kimliklerin, farklılıklarını koruyarak, evrensel değerleri içselleştirmeleri birarada yaşayabilmelerinin en önemli koşuludur.